

Rodzaj dokumentacji	Ewidencja parku w <u>Białowodach</u> gmina: Uchanie woj. <u>Zamość</u>
Autorzy opracowania	arch. Tadeusz Augustynek mgr. hist. szt. Jadwiga Czerepińska mgr. inż. ogr. Anna Obrębska
Zlecniodawca	Woj. Konserwator Zab. w Zamościu
Rok oprac.	październik 1977

2544
4452

ARCHIWUM
OŚRODEK OCHRONY
ZABYTKOWEGO KRAJOBRAZU
ul. Szwoleżerów 9 tel. 621 62 41 w. 244

Nr. inw. 2544

Nr. inw. 2544 dep.
BIBLIOTEKA

Zarządu Ochrony i Konserwacji Zesp. Pałac, Ogrod.

Muzeum Narodowego w Warszawie

ul. Szwoleżerów Nr 9, tel. 29-67-78

ANALIZA I OCENA WARTOŚCI ZABYTKOWYCH ZAŁOŻEŃ ZIELENI

Park, ogród, aleja, zieleni towarzysząca		Nazwa: BIAKOWOŁY
Rodzaj	Klasztorny, zamkowy,	Adres: gm. UCHANIE
parku / ogrodu:	pałacowy, dworski, miejski	Województwo: ZAMOJSKIE
Czas powstania:	XIX w	Użytkownicy: Urząd Gminy
Forma stylowa:	eklektyczny	szkoła podst. ob. miejsc. przy
Wielkość:	2.5 ha	

K R Y T E R I A		0	1	2	3	4
		zły	mierny	dob.	b.dob.	
A	I. Stopień przetrwania elementów dawnego układu przestrzennego					
	1. Osie i ciągi kompozycji /relacja z architekturą/		1			
	2. Układ dróg		1			
	3. Stopień przetrwania starodrzewia			2		
	4. Układ wodny i pierw. ukształt. terenu		1			
	5. Zachowanie dawnych elementów architektury i małej architektury			2		
	II. Wartość układu przestrzennego					
	1. Jednorodność stylu całego układu lub wysoka czytelność nawarstwień stylowych		1			
	2. Wartość historyczna układu /dawność/		1			
	3. Wartość obiektów architektury		1			
	4. Reprezentatywność lub unikalność w skali regionu lub kraju		1			
	5. Wartości krajobrazowe i estetyczne		1			
	III. Wartości tradycji historycznej /w sensie potencjalnych walorów turystycznych/					
	1. Związek obiektu z postaciami lub wydarzeniami historycznymi	0				
	Wartości zabytkowe ogółem					12
B	I. Wartości przyrodnicze i ekologiczne					
	1. Rzadkie gatunki drzew i krzewów		1			
	2. Drzewa o charakterze pomników przyrody			2		
	3. Intensywność zadrzewienia			2		
	4. Stan zdrowotny drzewostanu			2		
	5. Znaczenie ekologiczne		1			
	Wartości przyrodnicze ogółem					8
Ogólna ocena obiektu						20

362/78

Analizę sporządził:

Data:

Uwaga dotycząca koniecznej doraźnej interwencji w zakresie zmiany sposobu użytkowania obiektu oraz działań konserwatorskich w odniesieniu do zadrzewienia i obiektów architektonicznych - podać na odwrocie karty!

TOWARZYSTWO • REGIONALNE • HRUBIUSZOWSKIE

OPRACOWANIE EWIDENCYJNE
PARKU W BIAŁOWODACH

OPRACOWALI:

architekt TADEUSZ AUGUSTYNEK
mgr.inż.ogrod. ANNA OBRYBSKA
mgr.hist.szt. J. TEODOROWICZ
- CZEREPINSKA

ARCHIWUM
OŚRODEK OCHRONY
ZABYTKOWEGO KRAJOBRAZU
ul. Szwoleżerów 9 tel. 621 62 41 w. 244

Nr inw. 2544

LUBLIN

BIBLIOTEKA 1977

Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołu Pałac.-Ogród.

ul. Szwoleżerów Nr 9. tel. 29-67-78

METRYCZKA PARKU - OGRODU

1. <u>Adres: miejscowość /dzielnica, ulica, nr posesji/</u> Białowoda	<u>gmina</u> Uchanie	<u>Województwo</u> zamojskie
2. <u>Nazwa parku:</u> <u>aktualna:</u>	<u>dawna:</u>	
3. <u>Redzaj parku i stan jego zachowania:</u> park dworski o dobrze zachowanych granicach i dość dobrze utrzymanym drzewostanie - w tym zachowane pojedyncze drzewa z okresu powstania zespołu		
4. <u>Czas powstania i najważniejsze fazy przekształceń:</u> w początku XIX w. z przekształceniami dokonanyymi w końcu tegoż stulecia - eklektyczny z altanami i szpalierami lipowymi		<u>Autor:</u> S-cio Czechórscy Stanisław - dwór Władysław - park
5. <u>Powierzchnia parku:</u> <u>Ogółem ha</u> 2,5	<u>w tym wód w ha</u>	<u>Istniejące budynki:</u> 1. O wartościach zabytkowych dwór eklektyczny z XIX/XX w.
6. <u>Nr i data rejestru parku-ogrodu</u>	<u>6^a. Opinia Komisji Konserwat.</u>	<u>2. Inne:</u> nowe prowizoryczne bud. gospodarcze
7. <u>Użytkownicy obiektu:</u> Urząd gminy Uchanie /d. szkoła podstawowa/, obecnie mieszkania prywatne		
8. <u>Istniejące dokumentacje</u> <u>/data i autor/:</u>	1. <u>Pomiar sytuacyjno-wysokościowy:</u> 1:500 zrobiony w Zamościu w 1977 r. z naniesionym drzewostanem	2. <u>Inwentaryzacja zieleni:</u> —
3. <u>Studium historyczne:</u> —	4. <u>Założenia techniczne-ekonomiczne:</u> —	5. <u>Dokumentacje branżowe, techniczne i ekspertyzy:</u> inwentaryzacja dworu - arch. Kwiatkowski 1977 r.
9. <u>Przeznaczenie</u> <u>rezerwy:</u>	<u>Budynków</u> dorzeczne elementy szkoły	<u>Parku</u> —
		<u>Metrykę sporządził:</u> A. Goryńska <u>Data:</u> 2. 1977 r.

I. ANALIZA HISTORYCZNA

1. Rys historyczny z ewolucją układu przestrzennego.

Historię zespołu w Białowodach daje się odtworzyć wyłącznie na podstawie zapisów hipotecznych w Państwowym Biurze Notarialnym Sądu Rejonowego w Hrubieszowie, gdyż poza tym obiekt nie posiada żadnych źródeł pisanych, planów i opracowań, a nawet wzmianek w literaturze drukowanej. Nie jest on znany G. Ciełkowi, ani ujęty w Spisie Zabytków i Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce. W świetle zapisów hipotecznych okazuje się, że ok. poł. XIX w. dobra ziemskie Białowody były w posiadaniu Zabińskiej następnie Antoniego Domańskiego syna Filipa. Księga hipoteczna została założona dopiero w 1894r., po przejściu majątku na własność Stanisława Czechórskiego, który w 1902r. przekazał go na własność swej żonie Jadwidze z Grotthusa córce Gustawa - Stanisława - Teodora Grotthusa^{1/}. Stanisław Czechórski, brat słynnego malarza Władysława, dotychczas zamieszkały z nim w Grabowczyku^{2/}, był architektem. Toteż z największym prawdopodobieństwem można przyjąć, że jego autorstwa jest dwór wzniesiony w Białowodach /dodatkowym dowodem jest też użycie we dworze tegi z inicjałem "OY", którego powstanie musiało przypaść na sam koniec XIX w., z czym też zgadza się eklektyczny styl jego architektury. Mianowicie nadano mu kostium historyczny renesansu niderlandzkiego /szczyt nad ryzalitem ogrodowym /, z dowolną stylizacją historyczną we wnętrzach /jadalnia - renesans, kominek - rokoko/. Ta atrybucja rozszerza naszą wiedzę o *oeuvre* S. Czechórskiego, którego znamy z innych historyzujących realizacji w najbliższej okolicy wymienić można z tegoż samego okresu, bo z 1901 r. - projekt zmiany hełmów na kaplicach w Ochaniach i przebudowę ok. 1904 pałacu w Moroczynie^{3/} oraz prace w Teptlukowie. Wokół dworu w Białowodach istnieje

park, którego początki sięgają zapewne pocz. XIX w. Po nabyciu przez Czachórskiego park został przekształcony w duchu eklektycznym, najpewniej przez jego brata Władysława, który z zamiłowaniem zajmował się komponowaniem parków dla okolicznego ziemiaństwa o czym por. w ewidencji parku w Crahowczyku^{4/}.

Analizując kompozycję parku i jego otoczenie przyjąć można, że po większej części zachował się on w dawnych granicach historycznych, z niewielką zmianą od południa.

W 1923 r. Jadwiga Czachórska rozpoczęła rozsprzedaż gruntów majątku, zapisując resztę testamentem w 1924 r. bratu Gustawowi Grotthusowi z żoną Marią z Węglińskich, którzy posiadali Białowody do chwili przejęcia na Skarb Państwa na podstawie zarządzenia z 6. VII.1946r.^{5/}. Z wywiadów miejscowych wiadomo, że w czasie II wojny wykonywany był remont dworu - wymiana dwóch zmurezanych ścian drewnianych na wykopane z piasków. Po wojnie we dworze mieściła się szkoła podstawowa - /do 1976r./, która w 1965r. przeprowadzała remont z wymianą pokrycia dachu z dachówkowego na blachane. W tym też okresie została rozebrana kuchnia usytuowana dawniej w przedłużeniu dworu od południa, po której pozostały 2 sklepienia piwnice. Po przeniesieniu szkoły całość budynku zajęta na mieszkania prywatne, przy czym w części budynku obserwuje się duże zaniedbanie, a nawet wręcz dewastację wnętrza a szczególnie w d. jadalni.

Park w okresie powojennym nie uległ większej dewastacji i wycince drzew, wykazuje jednak duży stan zaniedbania, do czego powróciwszy w punkcie II opracowania.

2. Źródła do dziejów parku.

=====

a. Państw. Biuro Notarialne Sądu Rejonowego w Hrubieszowie

= PEN księga hipoteczna nr 23 .

b. Wywiady ustne z mieszkańcami -

3. Dawnych planów brak

4. Przypisy

1. PBN księga hipoteczna nr 23 passim.
2. Por. ewidencja parku w Granowczyku, w opar. tychże autorów maszynopis 1977.
3. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. VIII, z. 6., s. 40 i 59.
4. jak w przypisie 2.
5. jak w przypisie 1.

II. CHARAKTERYSTYKA STANU ISTNIEJĄCEGO

1. Układ przestrzenny i budowlę

Zespół dworsko - parkowy posiada kształt zbliżony do wydłużonego trójkąta prostokątnego, którego dwie przyprostokątne zorientowane są z kierunkami NS i WZ i wyznaczone przez drogę polną i fragmenty d. żywokłotu grabowego. Przeciwprostokątną wyznacza szosa asfaltowa z Pielak do Ornatowic. Dwór znajduje się dokładnie w centrum zespołu, z osią dłuższą w kierunku NS, z frontem zwróconym na zachód, gdzie zarys niewielkiego kołistego gazonu o ϕ 20 m i z tarasem od północy.

W niewielkiej odległości od płu. wschodniego narożnika dworu występuje kołista altana lipowa o ϕ 5 m /fot.5./. Od niej na północ w odległości ok. 30 m znajduje się kołista polana otoczona drzewami iglastymi i liściastymi. Komunikuje się ona od północy z prostokątnym wnętrzem - może d. warzywnik lub różanka, bez śladu usuwania drzew. Od północy między dworem a szosą fragment ogrodu wydzielony drzewami z grupami krzewów sugerujących

istnienie tu niewielkiego salonu ogrodowego. Druga kolistą altana o ϕ ok. 11 m, to jest znacznie obszerniejsza od pierwszej, znajduje się w sąsiedztwie zachodniej granicy na wysokości w/w polany i jest również - jak pierwsza - dobrze widoczna z d. tarasu, natomiast obie nie posiadają pomiędzy sobą czytelnych symetrycznych powiązań. Park w północnej części w zasadzie nie ujawnia podrostu z odnowienia naturalnego, niewielka ilość krzewów występuje w najbliższym sąsiedztwie dworu. Wzdłuż granicy zachodniej, północnej i częściowo wschodniej /fot. 6./ zachowane są pojedyncze szpalery z lipy drobnolistnej /grabu pospolitego /fot. 7-8/, dalej ku wschodowi zachowany jest fragment alei lipowej oddzielającej od drogi d. sad, który zajmował południową część zespołu /fot. 9/. Wzdłuż zachodniej granicy na całej długości przebiega niewielka skarpka wys. do 50 cm. złagodzona nieco od wewnątrz linią granicznych nasadzeń.

Obiekt nieogrodzony, ogólnodostępny, wypasany przez bydło, do niedawna pielęgnowany, obecnie zaniedbany. Procent nowych nasadzeń niewielki, ogranicza się do d. gazonu, /fot. 1 - 4/.

Dwór drewniany, tynkowany, parterowy, założony na prostokącie z wielobocznym ryzalitem na osi od zachodu. Dach dwuspadowy kryty blachą, szczyty ocieplone pionowo - nad ryzalitem będącym oszkloną werandą ozdobny szczyt wykonany z dębiny, utrzymany w stylu renesansu niderlandzkiego. Błewacje dłuższe 5-osiowe, krótsze dwuosiowe, otwory prostokątne, częściowo w obramieniach "rustykowanych". Od południa niższa przybudówka pełniąca rolę przedsionka, w tym kierunku w linii, dworu rodzej tarasiku powstałego po rozebraniu d. kuchni, pod którą 2 piwnice /fot. 2 i 3/.

Układ wnętrza dworu dwutraktowy z korytarzem biegnącym środkiem traktów. Na osi d. hall i salon, w którym kominek "rokokowy"

i piec z białych kafli z bogatą nastawą. Obok salonu d. jadalnia

w której boazeria i strop quasi kasetonowy, posadzki z dębiny układane w kwadraty. Ogólny stan dworu zaniedbany. W parku brak innych budowli, natomiast poza szosą na wschód od dworu znajdują się budynek gospodarczy z czerwonej cegły /fot.6./ - d. stajnie cugowe, bez większych walorów architektonicznych.

2. Skrócona inwentaryzacja roślin

1. *Acer negundo* - klon jesionolistny 2 szt. ϕ 25 cm & grupa młodych siewek
2. " *platanoides* - " zwyczajny 26 szt. ϕ 20-40 cm i młody podrost
3. *Betula verrucosa* - Brzoza brodawkowata 27 szt. ϕ 20-40 cm
4. *Carpinus betulus* - grab pospolity 28 szt. ϕ 15-40 cm i młody meliczny podrost
5. *Quercus robur* - dąb szypułkowy /nieliczny podrost/
6. " " *fastigiata* - dąb szypułkowy odm. stożkowa szt. 1. ϕ pnia 45 cm
7. *Robinia pseudoacacia* - robinia akacjowa szt. 3 + nieliczny podrost.
8. *Tilia cordata* - lipa drobnolistna szt. 7. ϕ pni powyżej 100 cm i d.
 ϕ 20-60 cm /w alternacji 16 szt./
9. *Larix europaea* - modrzew europejski szt. 7 ϕ 20-30 cm
9. *Picea abies* - świerk pospolity szt. 3. ϕ 20-30 cm
10. *Pinus silvestris* - sosna zwyczajna szt. 7. ϕ 20-40 cm
11. " *strobus* - " wejmutka szt. 4. ϕ 20-40 cm
12. *" nigra* - " czarna szt. 2 ϕ 20 i 40 cm
12. *Ligustrum vulgare* - ligustr pospolity ~~szt. 2~~ żywopłot mieszany.
13. *Philadelphus sp.* - jaśminowiec
14. *Symphoricarpos albus* - śnieguliczka biała
15. *Syringa vulgaris* - lilak pospolity
16. *Rosa sp.* - róża

3. Analiza stopnia zachowania.

Park zachowany w pierwotnych granicach wyznaczonych szpalerami drzew. Dobrze widoczne zarysy poszczególnych wnętrz w północnej części parku jak: gazon, dwie altany lipowe, kolista polana, prostokątne wnętrze od północy. Nieszyt czytelna jest d. trasa

dojazdu do dworu, jak również mało klarowna jest kompozycja w części pld. wschodniej. Brak powiązań widokowych z odległym krajobrazem. Teren w większości zadarniony. Stan zdrowotny drzewostanu dobry.

4. Rola w krajobrazie.

Park jest jedynym obiektem zieleni komponowanej w najbliższej okolicy, dobrze dostosowany do stylu budowli głównej.

III. WNIOSKI KONSERWATORSKIE.

1. Granice ochrony

Park jest doskonałym przykładem otoczenia skromnego dworu z k. XIX w. lub przełomu XIX /XX w., z dobrze zachowanym, jakkolwiek nie pomnikowym drzewostanem. Ochroną konserwatorską objąć należy park w obecnym zasięgu, przy czym granice te pokrywają się z granicami zewnętrznych powiązań widokowych.

2. Sposób użytkowanie.

Park winien się znaleźć pod fachową opieką z zapewnieniem systematycznej pielęgnacji, co jest podstawowym obowiązkiem właściciela obiektu. Kategorycznie należy zakazać wypasu bydła i wycinki drzew. Park winien być miejscem wypoczynku biernego, okolicznych mieszkańców. Pożądana jest zmiana użytkownictwa dworu /mieszkanie prywatne/, najchętniej na Dom Kultury lub Emeryta. Obiekt bowiem jest dewastowany, a zasługuje na wciągnięcie do rejestru zabytków architektonicznych.

3. Zakres rewitalizacji.

- obejmować powinien cały teren parku w obecnych granicach, co wymaga szczegółowej inwenturyzacji dendrologicznej, studium stylistycznego i projektu rewitalizacji, w tym: uporządkowanie parku,

rozpatrzenie możliwości otwarcia układu ścieżek, przeprowadzenie zabiegów leczniczych i pielęgnacyjnych w odniesieniu do drzew i krzewów.

IV. SPIS ILLUSTRACJI

=====

1. Plan parku 1:2000 na podst. planu sytuacyjno - wysokościowego 1:500 WEGZTR w Zamościu 1977r.

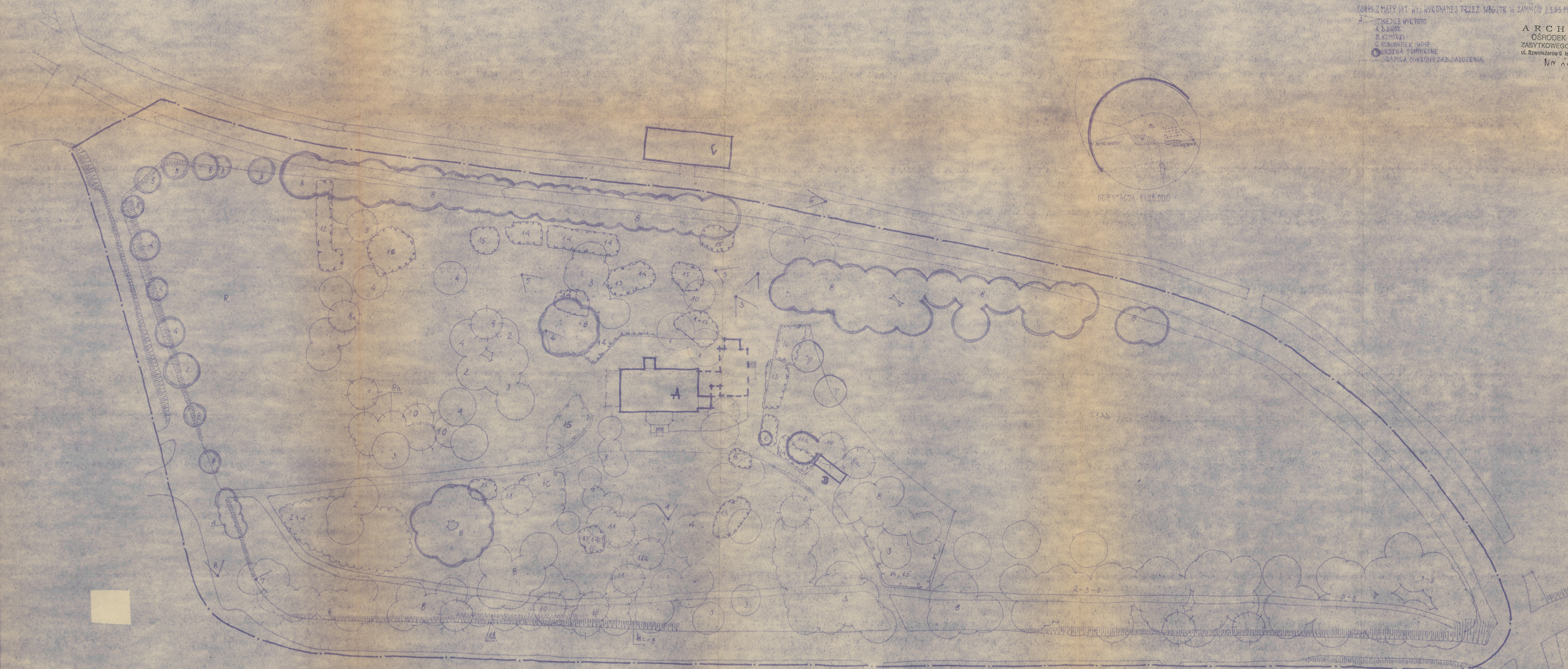
FOTOGRAFIE

1. Dwór, elewacja frontowa - zachodnia.
2. Dwór, elewacja południowa i wschodnia.
3. Dąb szypułkowy odmiana stożkowa, sosna czarna i sosna wejmutka na południe od dworu; widoczny fragment piwnicy pod d. kuchnią dworską.
4. Dwór, elewacja północna, widoczny zarys tarasu.
5. Altana lipowa przy płn. wschodnim narożniku dworu.
6. Szpaler lipowy wzdłuż wschodniej granicy na północ od dworu, widoczne etajnie cugowe poza szosą.
7. Szpaler grabowy na północnej granicy parku.
8. Szpaler lipowy w północnej części parku.
9. Szpaler lipowy wzdłuż wschodniej granicy parku.

ODRYSZ MAPY SYTUACYJNEJ WYKONANEJ PRZEZ W3617R W ZAMÓWIENIU 23.03.1977

- 1. NIEZŁE WYKOTO
- 2. SŁOBY
- 3. KOMÓRKA
- 4. STANOWISKO WOSK
- 5. GRANICA POMNIKOWE
- 6. GRANICA OCHRONY ZAB. ZARÓZNIENIA

ARCHIWUM
OŚRODEK OCHRONY
ZABYTKOWEGO KRAJOBRAZU
ul. Szewalszów 9 tel. 621 62 41 w. 244
Nr. inw. 2564

0 5 10 20 30M

2

3

4

5

6

7

8

9

9

